

LES CRISIS DE MORTALITAT AL BAIX LLOBREGAT

En aquest subapartat s'intenta esbrinar quins han estat els anys o els períodes de màxima mortalitat a la comarca, al llarg de l'època dels Àustria. Es pretén conèixer, doncs, la tipologia i la intensitat d'aquestes crisis, constatar la seva incidència i periodicitat, així com observar els pobles més afectats i comprovar si al Baix Llobregat es manifesten les sobremortalitats que, històricament, s'han documentat per a Catalunya, l'Estat Espanyol i Europa.

L'anàlisi de les crisis de mortalitat esdevé primordial per poder entendre els canvis produïts en la tendència de la població. Totes les poblacions de les quals es tenen dades pateixen, al llarg del període estudiat, canvis d'inflexió, generalment sobtats, en l'evolució de la població i que són causats, principalment, per crisis de mortalitat. En general, aquests períodes coincideixen amb conjuntures bèl·liques, epidèmies o fams. Tal com defensa Michael W. Flinn, una crisi de mortalitat implica que, durant un curt període de temps, el nombre d'òbits és molt superior al normal, entenent com "mortalitat normal" les defuncions que es produeixen en una sèrie curta d'anys —entre 5 i 15— sense crisi¹.

Lluny d'entrar en cap tipus de debat sobre el terme, abast i motius del concepte crisi², quant al present estudi del Baix Llobregat, s'ha decidit emprar la terminologia de crisi de mortalitat per designar els anys en què els òbits dels adults —excepte a Sant Boi— doblaven, o gairebé doblaven, el valor de l'any anterior. L'observació del comportament d'aquesta sobremortalitat ha permès diferenciar les crisis provocades per causa epidèmica i les motivades per un altre factor. Quant a la seva periodicitat, val a dir que semblen donar-se en uns curts intervals de temps i amb una durada força irregular. Si els registres documentessin, com a norma, la mort per malaltia, es podria haver descobert la freqüència d'aquestes; però això, no ha estat possible.

Per detectar aquestes crisis s'ha emprat una variant del mètode de Jaume Dantí³ que ha adaptat també Valentí Gual⁴. Aquest mètode consisteix en prendre els set anys anteriors i els set posteriors al de la sobremortalitat, menyspreant-ne els dos de major mortalitat i els dos de menor incidència (que poden ser subenregistraments o reaccions puntuals), i descomptant-ne l'any de crisi, per a saber la

¹ FLINN, MICHAEL W.: *El sistema demogràfic...*, 1989, p. 74-75.

² Per obtenir més informació sobre l'abast del debat crisi de mortalitat-crisi demogràfica-mortalitat de crisi, consulteu tesina de llicenciatura

³ DANTÍ, JAUME: *TERRA I POBLACIÓ...*, 1988, p. 106-108.

Aquest autor s'apropa al mètode proposat per Jacques Dupâquier ["L'analyse statistique des crises de mortalité" dins *Colloque International de Démographie Historique*, Montreal, 1975], però amb modificacions. Jacques Dupâquier estima la mortalitat ordinària adoptant com anys de referència els cinc anteriors al de la crisi, excloent-hi l'any en qüestió i els immediatament anterior i posterior. Es tractaria, per tant, d'un període d'observació de tretze anys on s'han exclòs els tres centrals. Excloure els més propers a la crisi s'explicaria per eliminar les irregularitats que poden presentar els registres d'aquests anys (fugida temporal de la població, oblit en l'anotació o per un buit demogràfic com a conseqüència de la crisi).

⁴ GUAL, VALENTÍ: "Les crisis de mortalitat...", *Miscel·lània...*, 24, 1993, p. 57-58.

mitjana. La fórmula aplicada per aconseguir les diferents intensitats resultaria de relacionar la diferència entre la mortalitat de l'any de la crisi i la mitjana del sumatori dels anys considerats, amb la desviació típica de la mortalitat anual d'aquest mateix període. A fi i efecte d'evitar la influència d'un any en crisi amb el seu consecutiu, s'ha restat un punt a l'any posterior. Per a quantificar la intensitat de la crisi, s'utilitza l'escala que proposa Jacques Dupâquier:

<u>Intensitat</u>	<u>Crisi</u>
menor	D' 1 a 2
	De 2 a 4
mitjana	
	De 4 a 8
forta	
	De 8 a 16
important	
	De 16 a 32
gran crisi	
	De 32 o més
catàstrofe	

En aquest sentit, s'han eliminat, com ho fa Jaume Dantí, les intensitats menors a 1,5 per considerar-les no representatives.

Es disposa de sèries gairebé completes des de 1571 a 1714 de les poblacions d'Abrera, Begues, Cervelló, Olesa, el Papiol, Sant Andreu, Sant Climent, Sant Feliu, Sant Just, Santa Coloma i Torrelles. D'altra banda, s'han utilitzat sèries fracturades de Castellví, Corbera, Martorell i Sant Boi. Aquesta anàlisi s'ha fet parròquia per parròquia i sobre les defuncions d'adults, amb l'excepció de Sant Boi, on s'ha realitzat amb els albats. Per poder localitzar amb més fiabilitat les crisis a nivell comarcal i anual, i, alhora resoldre el problema dels subenregistraments i dels buits existents als llibres, s'han qualificat les crisis atenent al nombre de pobles que patiren dita punta de mortalitat, proposant l'escala següent:

<u>Qualificació</u>	<u>Número de pobles en crisi</u>
	1 o 2
Local	
	3 o 4
Ponderable	
	5 o 6
Important	
	7 o més
General	

En primer lloc, s'ha procedit a detectar totes les crisis de mortalitat -292- observades entre 1572 i 1707. Aquesta anàlisi ha permès localitzar, inicialment, els anys que no pateixen cap crisi (a partir de les dades que hom disposa): 1576, 1578-79, 1582, 1588, 1596,

1598, 1611, 1617, 1619, 1639, 1642-43, 1650, 1655, 1662, 1668, 1674, 1687, 1690, 1698-99 i 1702-04.

Amb els 111 anys que hom ha detectat crisi, s'ha elaborat una base de dades que relaciona les puntes de mortalitat que afectaren a cadascuna de les parròquies. D'aquesta anàlisi es destacaria:

a) Les parròquies amb més volum de fluctuacions –Sant Feliu i Sant Just (28) i Begues i Sant Andreu (27)– i els pobles amb menys períodes crítics, menystenint aquells que presenten buits –Olesa, el Papiol i Torrelles (amb 20)–. La mitjana del nombre de crisis per a la comarca seria de 23,5.

b) D'altra banda, es detecten els anys més crítics per a cada parròquia: 1574 (Sant Feliu), 1575 (Abrera), 1631 (Corbera), 1652 (Cervelló, Olesa, el Papiol, Sant Andreu, Sant Climent, Santa Coloma i Torrelles), 1679 (Begues), 1691 (Castellví), 1684 (Sant Boi) i 1706 (Sant Just).

A continuació s'ha calculat la mitjana anual de la intensitat de les crisis per al conjunt de la comarca (Gràfic XXIX), amb la intenció de localitzar quins han estat els anys més colpidors i devastadors que afectaren el Baix Llobregat. Si s'apliquen els resultats d'aquestes mitjanes anuals a l'esmentada escala de Jacques Dupâquier, s'obté una classificació de les crisis de mortalitat en:

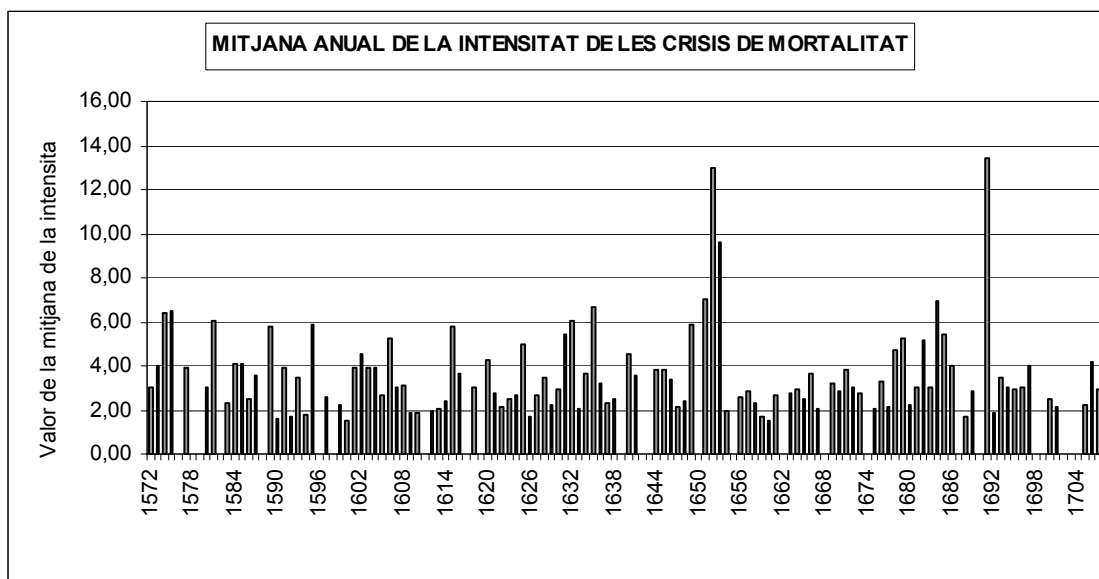
*Importants, dues (1652 –amb una intensitat de 13– i 1653 –amb 9,64–)⁵.

*Fortes, vint-i-cinc (destacant, 1606 –8,4–, 1651 –7,03–, 1684 –6,91–, 1679 –6,71–, 1635 –6,66–, 1574 –6,46–, 1575 –6,42–, 1581 –6,07– i 1632 –6,05–).

*Mitjanes, setanta.

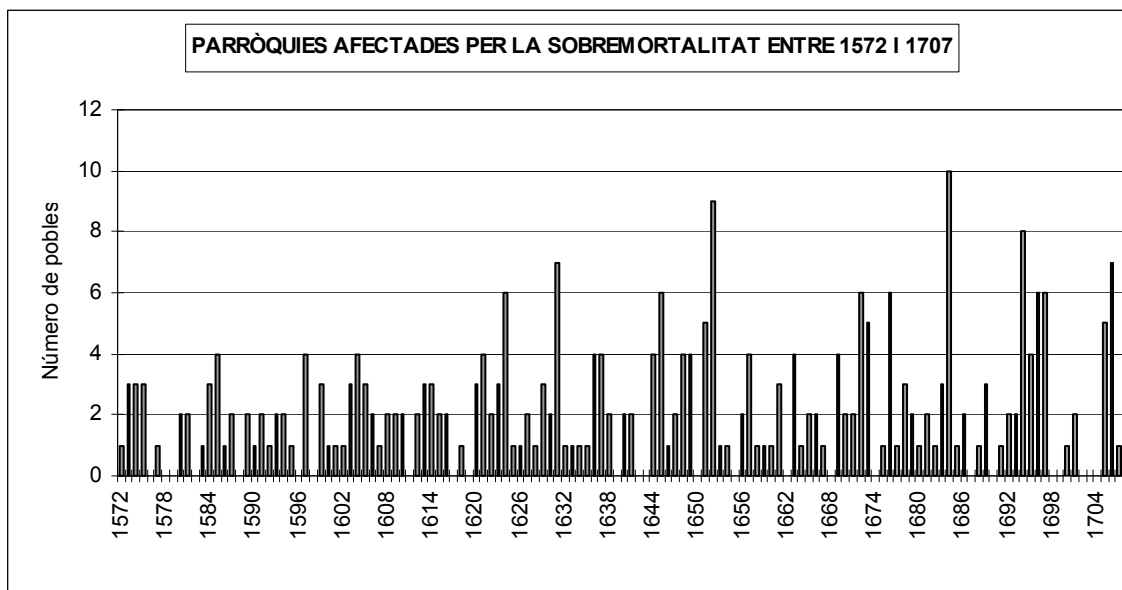
*Menors, dotze.

Gràfic XXIX

⁵ S'ha menystingut la crisi de 1691, que afectà únicament a Castellví de Rosanes amb una intensitat de 13,41, a causa de la feblesa de les seves dades.

Gràfic XXX

D'altra banda, la qualificació de les crisis, atenent al número de parròquies que les pateixen en un any (Gràfic XXX), és la següent:

- *Crisis generals, cinc (1631 -7-, 1652 -9-, 1684 -11-, 1694 -8- i 1706 -7-).
- *Crisis importants, nou (1624 -6-, 1645 -6-, 1651 -5-, 1672 -6-, 1673 -5-, 1676 -6-, 1696 -6-, 1697 -6- i 1705 -5-).
- *Crisis ponderables, vint-i-nou.
- *Crisis locals, seixanta-vuit.

Un darrer estadi, quant a l'estudi i presentació de les dades, ha permès calcular la mitjana de la intensitat al llarg de tot el període estudiat, parròquia per parròquia i per al conjunt comarcal. Tal com s'observa al Gràfic XXXI, destaca el cas de Sant Climent que, amb una mitjana de 5,40, assoleix el màxim comarcal. També és significatiu el cas de Sant Boi que, solament amb dades d'albats, presenta una mitjana de 4,51. La resta de parròquies que arriben a tenir una mitjana susceptible d'ésser qualificada de "forta" són: Abrera -4,91-, Castellví -4,83-, Torrelles -4,75-, Corbera -4,38- i el Papiol -4,21-. La mitjana comarcal de la intensitat seria de 3,90, qualificada com "mitjana" si s'aplica l'escala de Jacques Dupâquier.

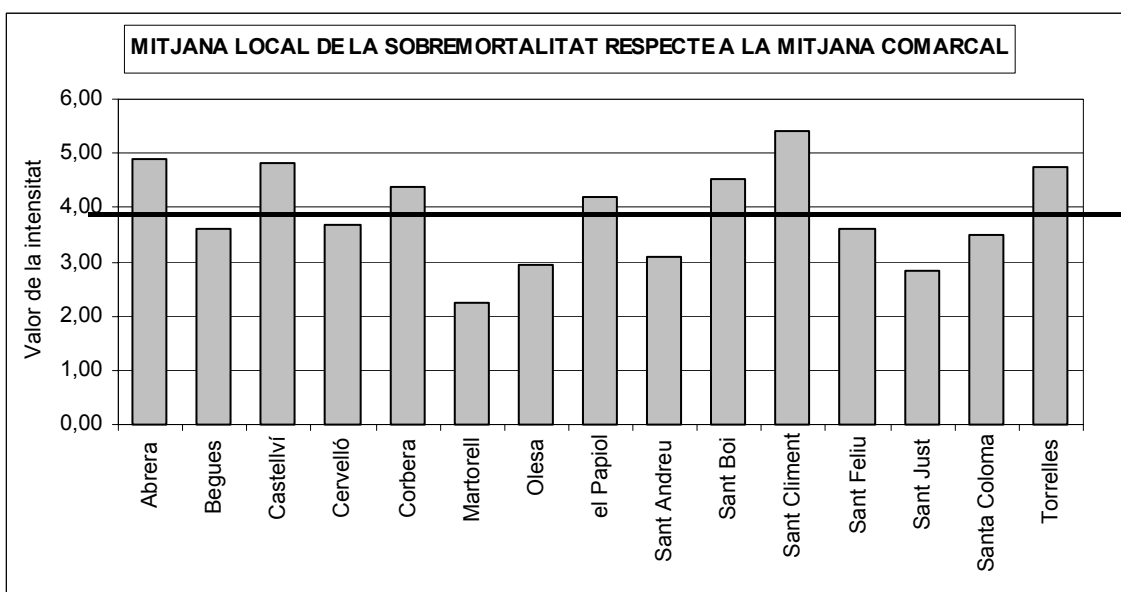
Si es passa a analitzar i interpretar els resultats que s'han obtingut per al conjunt del Baix Llobregat, cal destacar els tres grans anys de crisi que es manifesten més significativament tant a nivell d'intensitat (important o forta) com en nombre de pobles que les sofriren:

*1652, d'intensitat 13 i afectant a nou pobles (Begues, Cervelló, Olesa, el Papiol, Sant Andreu, Sant Climent, Sant Just, Santa Coloma i Torrelles);

*1684, d'intensitat 6,91, afectant a deu poblacions (Abrera, Cervelló, Olesa, el Papiol, Sant Andreu, Sant Boi, Sant Climent, Sant Feliu, Santa Coloma i Torrelles); i

*1631, d'intensitat 5,45 i afectant a set parròquies (Abrera, Begues, Corbera, Olesa, el Papiol, Sant Andreu i Sant Just).

Gràfic XXXI

Cal observar la coincidència que presenten les dades en aquests anys crítics amb els tres grans períodes de crisi assenyalats per al segle XVII⁶: 1629-1631 (pesta "milanesa" i "greu crisi agrària"), 1647-1654 ("l'última pandèmia de pesta" i "general crisi agrària") i 1676-1685 (principalment els anys 1684-1685 postulats amb l'expressió "crisi de subsistències"). En aquest sentit, doncs, queden contextualitzades les tres grans crisis de mortalitat documentades a la comarca.

En un segon nivell, s'ha de valorar i ressaltar la forta incidència de les crisis produïdes en els següents anys i períodes:

*1573-1575, d'intensitat mitjana 5,62 i afectant sis parròquies;
 anys que, segons el jesuïta Pere Gil "tingueren els hiverns molt

⁶ La majoria dels manuals coincideixen en presentar la pesta "milanesa", el contagi dels anys cinquanta i la sobremortalitat dels anys vuitanta i noranta com a grans etapes en què la mortaldat és la característica principal en molts indrets de la Península Ibèrica. En aquest sentit es manifesten, entre altres:

DOMÍNGUEZ, ANTONIO: *Historia universal. Edad Moderna*, 1986, p. 245, i, *El Antiguo Régimen: los Reyes Católicos y los Austrias*, 1973, p. 346-347;

LE FLEM, JEAN P.: "Los aspectos económicos de la España moderna" dins Manuel Tuñón (dir.), *Historia de España...*, vol. V., 1987, p. 92-93;

NADAL, JORDI: *La población española (siglos XVI a XX)*, 1984, p. 37-48;

MOLAS, PERE: *Manual de Historia de España 3. Edad Moderna*, 1988, p. 235-240;

SIMON, ANTONI: "La demografía" dins Ricardo García i altres, *Manual de Historia de España. La España moderna, siglos XVI-XVII*, 1991, p. 71 i 82-83.

crus". Al 1575 es documenta una previsió de contagi a Barcelona i un cas de malària a Sant Just Desvern.

*1581, d'intensitat 6,07, tot i que afecta a dues parròquies; coincideix amb una pesta de Marsella i a Andalusia.

*1584-1585, d'intensitat mitjana 4,11 i afectant a set parròquies; coincidint amb l'augment del preu del blat a la Ciutat Comtal.

*1589, d'intensitat 5,81 i només afectant dues parròquies, tot i que a Barcelona, Igualada i a d'altres indrets del Principat es documenten brots de pesta.

*1606 d'intensitat 5,26 i afectant dues localitats, any ja destacat per Pierre Vilar com de crisi, inclòs per Núria Sales com any de pèssimes collites i amb sospita de contagi a Barcelona.

*1615, d'intensitat 5,82 tot i que només afecta a dues parròquies i que s'ha presentat, per Vicente Pérez, com una diftèria infantil a altres indrets.

*1620-1621, d'intensitat mitjana 2,65 i afectant a sis pobles de la comarca; es documenta sospita de contagi a Barcelona.

*1640, d'intensitat 4,51 i afectant dues poblacions; coincideix amb una sospita a la Ciutat Comtal i amb la Revolta dels Segadors.

*1644-1645, d'intensitat mitjana 3,81 i afectant a set universitats, justificada per la presència de la guerra, l'augment del preu del blat i una crisi de subsistències.

*1648-1649, d'intensitat mitjana 4,17 i afectant a vuit parròquies; amb els mateixos condicionaments que l'anterior.

*1651, d'intensitat mitjana 7,03 i afectant cinc pobles; any de l'arribada de la gran pesta al Baix Llobregat, tal com es detecta, fins i tot, a altres viles que no pateixen crisi de mortalitat (Sant Boi, Sant Feliu, Sant Just i Santa Coloma).

*1672-1673, d'intensitat 3,57, però que afectà a nou poblacions; es documenta sospita de contagi a Barcelona.

*1676, d'intensitat 3,32 i afectant sis universitats; també amb sospita de contagi per a la Ciutat Comtal.

*1679, d'intensitat 6,71 encara que només afectà a tres parròquies; any de crisi de subsistències i sospita de contagi.

*1694, d'intensitat baixa, 3, però afectant a vuit pobles; coincidint amb dificultats econòmiques que es relacionen amb males collites i escassetats; fins i tot, s'ha documentat una epidèmia per a aquest any 1694.

*1696-1697, d'intensitat 3,54, però afectant a nou parròquies; com l'anterior relacionada amb escassetats i males collites; es constata els efectes dels allotjaments militars i el setge de Barcelona per les tropes franceses.

*1705-1706, d'intensitat 3,20 de mitjana, amb una incidència d'onze pobles afectats entre aquests dos anys de sobremortalitat. Sembla que la Guerra de Successió i una intensa crisi de subsistència provocaren l'augment general del nombre de morts.

Per constatar aquests "mals anys" en què la mort dominà la situació demogràfica al Baix Llobregat, es relacionen alguns treballs publicats

que fan referència, totalment o parcial, a les crisis detectades sota el domini dels Àustria.

Massimo Livi-Bacci⁷ recull les grans crisis localitzades en diferents indrets del continent europeu per al període que s'estudia. A Anglaterra destaca les crisis generades per l'escassetat als anys 1557-58, 1597, 1623, 1647-49 i 1710; a França, recull els períodes crítics de 1628-32, 1649-54, 1660-63, 1693-94 i 1709-10; per a Alemanya esmenta 1567-71, 1624-31, 1648-51, 1693 i 1709; i, finalment, per a Itàlia aplega les sobremortalitats de 1529, 1540, 1549, 1555, 1591, 1602, 1637, 1648, 1678, 1694 i 1709-10. Aquest mateix autor⁸, per al conjunt del territori italià, destaca, al llarg del segle XVII, la pesta del 1629-31, que afectà principalment al nord de la península Itàlica, i la morbiditat de 1656, que envaí el sud d'aquesta.

Pierre Goubert⁹, per a la població del Beauvaisis, afirma que les grans crisis demogràfiques que afectaren aquesta regió es donaren al voltant de 1630 (pesta i crisis de subsistències), entre 1648 i 1653 (crisi terrible, afectant gairebé a una tercera part de la població), als biennis 1661-62 i 1693-94 (generalitzada a escala europea i qualificada com a catàstrofe nacional, a França), entre 1700 i 1703 i l'any 1710.

Jean N. Biraben¹⁰ afirma que la crisi dels anys 1628-31 fou general a tot el territori francès. A més a més, aquest autor afegeix una llarga i extensa relació de pestes per a tota la península Ibèrica, de la qual s'esmenten aquelles que afectaren, amb més intensitat, la població dels Països Catalans: 1600-01 (València), 1607 (Barcelona), 1613 (Menorca), 1629-31 (Principat de Catalunya), 1646-47 (València), 1648-55 (generalitzada arreu dels Països Catalans) i 1659-60 (Mallorca).

Vicente Pérez¹¹, a l'interior de la Península Ibèrica, distingeix vuit grans crisis de mortalitat, entre 1600 i 1714: 1605-07, 1615-16, 1630-31, 1647-52, 1659-62, 1676-85, 1694-99 i 1706-10.

Bartolomé García¹² documenta, al llarg del segle XVII, l'existència de crisis generals de mortalitat per a Castella la Vella en els períodes 1605-07 (16 pobles en crisi), 1615-16 (23), 1631 (37), 1647-52 (26), 1659-62 (31), 1676-85 (32) i 1694-99 (35), sobre una mostra de cinquanta-quatre localitats.

José A. Salas¹³, a Barbastro, analitza les crisis de mortalitat als segles XVI i XVII. Destaca les puntes de mortalitat següents: 1564, 1585, 1615, 1631-33, 1642-1643, 1669, 1682, 1684-85, 1689 i 1694.

⁷ LIVI-BACCI, MASSIMO: *Población y alimentación...*, 1988, p. 82-91.

⁸ LIVI-BACCI, MASSIMO: *La société italienne devant les crises de mortalité*, 1978, p. 47-58.

⁹ GOUBERT, PIERRE: *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 a 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe*, 1960, p. 75, 607-609.

¹⁰ BIRABEN, JEAN N.: *Les hommes et la peste en France et dans les Pays Européens et Méditerranéens*, vol. 1, 1975-1976, p. 150-154 i 392-393.

¹¹ PÉREZ, VICENTE: *Las crisis de mortalidad...*, 1980, p. 459, i, "Consum deficitari...", *Estudis d'Història Agrària*, 5, 1985, p. 15-16.

¹² GARCÍA, BARTOLOMÉ: *Los campesinos en la sociedad rural tradicional: marco institucional, producción, presión fiscal y población (Tierra de Curiel y Tierra de Peñafiel, (siglos XVI-XVIII))*, 1988, p. 623-627.

¹³ SALAS, JOSÉ A.: *La población...*, 1981, p. 172-195.

Joan S. Bernat i Miquel A. Badenas¹⁴, per al conjunt del País Valencià, comptabilitzen, per al període 1625-1710, deu crisis fortes de mortalitat: 1631, 1648, 1651-52, 1665, 1682, 1691, 1694, 1706, 1707 i 1708. Això de banda, aquests autors afegeixen dotze fluctuacions més de la mortalitat que es manifesten, principalment, a nivell local. Tal com s'ha presentat per al Baix Llobregat, les crisis consignades ho són tant per la seva intensitat com per l'extensió a la qual afectaren.

Jordi Nadal¹⁵ posa de manifest quatre grans períodes de crisi general a tot Catalunya per als segles XVI i XVII: 1589-92, 1629-31, 1650-52 i 1684/85-1694/95.

Jaume Dantí¹⁶, al Vallès Oriental, remarca, entre d'altres, les crisis generals dels anys 1580, 1652, 1656, 1658, 1676 i 1684-85. Per al conjunt de Catalunya, afirma que entre 1706 i 1713 es desencadenaren un seguit de crisis en les quals s'encavalcaven les caresties de cereals amb les epidèmies i, en general, els efectes de la guerra¹⁷.

Francesc Muñoz¹⁸, a les comarques del Penedès i Garraf, distingeix vuit crisis generals per al segle XVII -1606-08, 1612-13, 1623-24, 1627-29, 1641-1651/52, 1666-67 i 1683-85- i una per a l'any 1706.

Valentí Gual¹⁹, per a la Conca de Barberà, constata la presència de setze crisis de mortalitat al llarg dels anys dels Àustria: una crisi important el 1641; vuit crisis fortes els anys 1585, 1603, 1605, 1642, 1651, 1660, 1684 i 1695; cinc d'intensitat mitjana els anys 1615, 1627, 1629, 1631 i 1692; i, finalment, una d'intensitat menor el 1697.

José L. Betran²⁰ afirma, que entre 1500 i 1700, es produïren a Barcelona, si més no, tretze crisis de mortalitat en què el nombre d'òbits superà el 50% de la mortalitat normal (en els anys 1501, 1507, 1515, 1520-21, 1528, 1530, 1558, 1564, 1589, 1614, 1651, 1684 i 1697).

Miquel À. Martínez²¹ destaca, entre 1700 i 1714, dues crisis de mortalitat; una intensa a Vilafranca el 1710 i l'altra, encara més intensa, al 1714, a Vilanova i la Geltrú.

Es conclou aquesta anàlisi referencial constatant que, totes les crisis de mortalitat -generals, fortes i importants- detectades al Baix Llobregat, coincideixen en el temps amb les sobremortalitats detectades a d'altres indrets. La resta de crisis tindrien un abast pròpiament local o, si es vol, comarcal. En aquest sentit, i des de l'àmbit mèdico-sanitari, alguns treballs recents analitzen les possibles "microepidèmies" com a crisi de mortalitat local. Josep Ramis²², a la vila de Mataró, obté, a banda de les crisis generals, els següents anys crítics: 1658 ("malaltia infecto-contagiosa" del novembre al desembre

¹⁴ BERNAT, JOAN S. I BADENES, MIQUEL À.: "Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas en el País Valencià (siglos XVII-XIX)" dins *Estudis sobre la població...*, vol. I, 1988, p. 546-553.

¹⁵ NADAL, JORDI: *La población española...*, 1984, p. 37-48.

¹⁶ DANTÍ, JAUME: *Terra i població...*, 1988, p. 104-116.

¹⁷ DANTÍ, JAUME: "L'impuls demogràfic" dins Borja de Riquer (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. V, 1995, p. 68-85.

¹⁸ MUÑOZ, FRANCESC: *Creixement demogràfic...*, 1992, p. 145-157.

¹⁹ GUAL, VALENTÍ: "Les crisis de mortalitat...", *Quaderns de Vilaniu*, 24, 1993, p. 55-64.

²⁰ BETRAN, JOSÉ L.: *La peste...*, 1996, p. 89-99.

²¹ MARTÍNEZ, MIQUEL À.: *La població de Vilanova...*, 1987, p. 52-54.

²² RAMIS, JOSEP: *Aspectes sanitaris...*, 1995, p. 246-249.

d'aquest any), 1666 i 1695 (discret augment d'òbits sense poder-se atribuir una causa concreta); 1671, 1687, 1697 i 1698 ("malalties infeccioses que afectaren solament als infants"). A la vila de Terrassa, Daniel Montaña²³ observa, a partir d'un increment sobtat de la mortalitat, que hi podria haver alguna microepidèmia en els anys 1607, 1616, 1642, 1647, 1648, 1655, 1659, 1660, 1666, 1673, 1693, 1696 i 1697.

²³ MONTAÑA, DANIEL: *Aspectes sanitaris...*, 1987, p. 56.